

TAHLİL VE TENKİDLER

Yûsuf-ı Meddâh : *Varka ve Gülşâh, A Fourteenth Century Anatolian Turkish Mesnevi*, Edited with translation, Glossary and introduction by Grace Martin Smith, with 29 facsimiles, Leiden, E.J. Brill, 1976.

Türk kültürünün yazılı mahsûllerinin ilmî neşirleri, yânî tenkidli basımları henüz yapılmadığı için bu büyük kültür hazînesi üzerindeki araştırmalar çok cılız kalmaktadır. Yapılanlar ise, mahsûllerin adedine oranla hemen hemen hiç denilecek kadardır. Batı ilim âlemi mensubları arab ve fars dillerinin mahsûlleri üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmışlar, bu iki dili konuşan ulusları bin yıl idare etmiş olan Türk milletinin kültürüne atf-ı nazar eylemekden, her nedense, uzun zaman kaçınmışlardır. Türkiyede ise, mevcut ilgisizliğin veyâ alâka durgunluğunun izâh edilemezliği bir yana, bu tür çalışmalar Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın ve çoğunluğu onun talebeleri olan üç beş kişinin gayretlerine inhişâr etmektedir. Bununla berâber batı ülkelerinde Türk dili, edebiyâtı ve târihine rağbet son yıllarda gitgide artmaktadır. Makâle ve kitab hâlinde ortaya çıkan araştırmalar yanında kaynak eserlerin tıpkı basım, bilhâssa tıranskripsiyonlu olarak yayınlanması sevindiricidir.

Ondördüncü yüzyılda Anadolu'da yazılmış eserlerden Fahrî'nin *Husrev ü Şîrîn* adlı mesnevîsini yayımlayan Barbara Flemming'den sonra¹ bu kere Grace Martin Smith aynı yüzyıla âid bir eseri, Yûsuf-ı Meddâh'ın *Varka ve Gülşâh* adlı mesnevîsini ilim âlemine sunmuştur. Bilindiği gibi kaynak eserlerin basımında son yıllarda üç yöntem tâkib edilmektedir: Birincisi eserin tıpkı basımı, ikincisi yazıldığı harflerle dizili basımı, üçüncüsü de tıranskripsiyon harfleriyle neşridir. İlk ikisinin —yazmaların fotokopi masrafından daha aza malolmuyorsa, hele târih, biyografi ve bibliyografi ile olanları indeks ihtiva etmiyorsa— bence hiç

1 Barbara Flemming, *Fahrî's Husrev u Şîrîn: eine türkische Dichtung von 1367*. Hrg. von. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Supplementband 15, Wiesbaden, 1974. 8°, VII+486 S., Faksimile d. Handsch. 168 TF.

bir değeri yoktur. Grace Martin Smith ise *Varaka ve Gülşah*'ın tenkidli basımıyla kalmayıp tıranskripsiyonlu metnini ve İngilizce bilen okuyucular için bir de tercemesini vermekle gerçekten teşekkürle lâyık bir hizmet görmüştür.

Bir tenkidli basımı gerçekleştirmek için hazırlayanın karşılaşacağı birtakım güçlükler, halletmesi gereken teknik meseleler vardır. Bunların üstesinden gelmek için de nâşirin bâzı temel ön bilgilere sâhib olması şiddetle gereklidir. Meselâ: a) Metnin yazıldığı çağın kültürünü ve dilini bilmek, b) sağlam bir nüshayı ele almak ve hazırlanan metni sağlam bir nüshaya göre tanzim etmek, c) metin manzûm ise yazıldığı vezni veyâ vezinleri, şâirin uyguladığı beyân ve belâgat kâidelerini; ve nihâyet d) nüshalar değişik karakterlerde (rik'a, sülûs, nesih, ta'lik vs.) yazılarla istinsâh edilmiş olduğundan, o yazıların kaligrafik özelliklerini bilmek lâzım gelir. Bunlar olmadan hazırlanan bir eser, nâşirince teferuâtıyla anlaşılmamış ve doğru okunmamış, umûmî bakımdan bir fikir verebilse bile, kaynak olmak değerinden çok şey kaybetmiş olur.

Bu makâlenin muhtevâsı, yukarıda belirttiğim husûsların açısından nâşiri Grace Martin Smith'i ve *Varaka ve Gülşah* neşirini tenkididir.

Nâşir tenkidli basımı hazırlarken, İsmail Hikmet Ertaylan'ın tıbbi basımını (faksimilesini) neşrettiği² Koyunoğlu nüshasını esas olarak almış ve anlayamadığım bir sebeple aynı faksimileyi tekrar yayınlamıştır. Bu durumda nâşirin daha başlangıçta «en eski ve en doğru» nüshayı seçmek kâidesine riâyât etmediği anlaşılmaktadır. Koyunoğlu kitablığındaki yazmanın orijinal nüshanın özelliklerini en iyi şekilde muhâfaza ettiğini söylemekle beraber (s. 16) bu iddiâsını isbât edecek bir delil vermemiştir. Metnin nüsha farklarını belirtir dip notlarından anladığıma göre Paris nüshası mevcut nüshaların en doğrusudur. Koyunoğlu nüshasının yazılış tarihi 770/1368-69 ve istinsah tarihi 1038/1628-29 dur. Paris nüshasının yazılış tarihi 743/1342-43 dür. Koyunoğlu nüshası ile arada hicri tarihle 27 yıllık bir fark vardır. Nâşir, kütübhânenin kataloğunda (E. Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs*, Bibliothèque Nationale, 1932-33, s. 21) Paris nüshasının istinsah tarihinin 18. yüzyıl olarak kaydedildiğini söylüyor. Ayrıca yazmanın dikkatle istinsah edildiğini, temiz bir nesih ile yazıldığını ve incelediği diğer yazmalara oranla daha az vezin hatâlı olduğunu, yüksek derecede eski biçimler ihtivâ et-

2 Türk Edebiyatı Örnekleri I, Varaka ve Gülşah, İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Tarihi Ord. Profesörü, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı dalı No 1, İst. 1945.

tiğini söylüyor. Bunları öğrendikten sonra, nâşirin niçin Ertaylan'ın neşretmiş olduğu Koyunoğlu yazması yerine Paris nüshasının faksimilesini vermediğini, neden o nüshayı esas olarak almadığını anlamak mümkün değildir.

Aslında nâşir Ord. Prof. İ. Hikmet Ertaylan'ın faksimilesini tekrar sunmanın yanında, eserin imlâ hususiyetleri ve sözlüğü hususunda onun verdiği bilgileri eksikliğiyle vermekten başka bir şey yapmamıştır diyebilirim.

Nâşir Grace Martin Smith eserin tenkidli basımını hazırlarken yedi nüshasını gördüğünü bildirmektedir. Tavsifini yaptığı bu nüshalardan yalnız dördünü istifâdeye lâyık görmüş ve kullanmıştır. Bu arada eserin bilinmeyen ve kendisinin de görmediği Hamburg Üniversitesi Kütübhanesindeki nüshasını da haber vermektedir. Bu dört nüshayı tercîh edişi husûsunda açık deliller göstermeyen nâşir, nüsha seçimi için bu tür çalışmalarda kullanılan yöntemlerden istifâde etmemiştir. Eseri hazırlamaya Talat Tekin'in ve Tibor Halasi-Kun'un telkiniyle girişmiş, A. Bodroligeti, William C. Hickman ve Gunther Barth'ın tavsiyelerinden istifâde etmiş, bunlardan başka Talat Tekin'in ve bilhâssa Andreas Tietze'nin büyük yardımlarını görmüştür. Bunlara rağmen eserde nâşirden gelen bağışlanması güç hatâlar vardır.

Nâşirin, aruz vezniyle yazılmış bir metni doğru okumak için herseyden önce bu vezinden ve ilgili kavramlardan henüz haberi olmadığı görülüyor. Meselâ, herhangi bir lugatdan anlamını ve neye yaradığını öğrenmesi gereken «zihâf» kelimesini bilmiyor. Hangi mısırâda hece ekisikliği ve fazlası yarsa oradaki rastgele bir kelimenin herhangi bir hecesine parmağını basıyor ve o hecede zihâf olduğunu iddiâ ediyor. Bu arada sentaks bilgisinin yetersizliğinden, hele nazımdaki sentaks oyunlarına âşinâ olmayışından dolayı da yanlışlıklar yapmaktadır. Nâşir yalnız türkçenin cümle yapısına yabancı değildir; kelimelerin semantik anlamlarına dikkat etmemekte, türkçe, arapça ve farsça kelimelerin imlâlarını yanlış olarak vermektedir. Giriş kısmında metnin dil ve telâffuz bakımından garâbetini ve onları meydana getiren sebepleri doğru olarak belirtip birer birer sıraladığı halde, metnin transkripsiyonunu ve tercümesini yaparken o bilgisinden istifade etmiş görünmemektedir. Netice itibâriyle böyle bir eseri hazırlamak için gereken niteliklerden mahrûm olunca, tenkidli basımda kullandığı nüshalardan istifade ile doğru metni tesbit etme imkânına da sâhib olamamıştır. Fark diye, dipnotlarında gösterdiklerinin çoğunun doğruluklarının farkına varmadığı için metni

düzeltilmekte onlardan yararlanamamıştır. Bunlara ilâveten, metnin yazıldığı yazının kaligrafik özelliklerine vukûfunun eksikliği ve bâzı küçük dikkatsizlikler ve ihmâller de yanlışların kabarmasına sebep olmuştur. Nâşir hakkındaki düşündüklerimi belirttikten sonra, metnin tıranskripsiyonu ve tercemesi ile ilgili yanlışlıkları çok bâriz örnekleri ile göstermek istiyorum. Bu arada şunu da belirteyim ki, nâşirin Türkiye'de uygulanan tıranskripsiyon sistemine niçin uymadığını da anlayamadım. Ben örnekleri verirken onları uygulayageldiğim tıranskripsiyon sistemine nakledeceğim.

A) ARUZ BİLMEMEKDEN İLERİ GELEN YANLIŞLAR :

75^a *Geldi leşker-ile çün kim yakın*

mısrânda veznin bir hece eksik olduğunu söylüyor. «Geldi leşkeri ile...» diye okunsa vezin düzelirdi.

79^b *ol kavımı tār u mār itdi şıdı*

mısrâi için de notda mısrâın bir hece eksik olduğunu söylüyor. Bunu da «Ol kavımı...» diye okusa vezin düzelirdi.

164^a *darb uram yıkam atdan yüzün koyu*

Bu mısrâ için «The elision of *yıkam* and *atdan* results in a *zihâf*» diye not düşmüş. Ne demek istediği anlaşılmıyor. P nüshasında «*atdan*» yerine «*anı*» kelimesi var. Nâşir vezni düzelterebilecek olan bu farkı esas almamıştır.

236^b *buğz u kîne hışm-ıla bünyâd urdılar*

diye okuyup «the line has an extra syllable» diye not düşüyor. «*hışmla*» diye okumakla «syllable» ortadan kalkar, «*hışm*» hecesinde zihaf olur. Ama vezin de düzelirdi.

264^b *urdu yağrına öldürdi ol iti*

bu okuyuşda vezin yok. Nâşir bu aksaklığı farkedip belirtmemiş. «yağrına öldürdi» kelimeleri yerine Q ve P de «*yağrından Gülşâh*» farkı var. Şâirin kelimelere tasarruf ettiği bilindiğine göre bunu «*yağrından Gülişâh*» diye okuyup metnin böylece veznini düzeltmek mümkündür.

286^b *imdi Varka kim ya Gülşâh kim*

mısrâı için nokda veznin bir hece eksik olduğunu söylemiş. Birinci *kim* kelimesini *kîm* diye yahut aslında bulunduğu kuvvetle inandığım bir *vâv* ilavesiyle «*kim[ü]*» diye okumak mümkündür. Böylece eksik hece yerine gelir ve vezin düzelir.

442^a *bir zarb-ıla anı-dağı düşürür*

diye okuduğu mısra «*bir zarıbla..*» diye okunmalıydı. Şâir vezne uydurmak için bunu yapıyor: 74^b deki «*ķavımı*», 384^b deki «*ķavım*» örnekleri var.

588^a *Varka tayasın aldı begler-ile*

Bu mısra Y nüshasındandır. Görüldüğü gibi vezin bozuk. P ve Q farklarını da vezin ve o devir imlâsını bilmeyen nâşir yanlış okumuş.

P. *dayısın aldı hem begleri ile*. İlk kelimeyi «*dayısın..*» şeklinde, Q'yü de «*ıayısın aldı begler ile bile*» değil «*ıayısın aldı beglerle bile*» şeklinde okur ve birini tercih edersek vezin düzelmiş olur.

629^b *heybeti düşmenün kalbin tağladı*

«*düşmenün*» kelimesini Y nüshasından almış. P'de «*düşmân*», Q'de «*düşmânlaruñ*» farkları var. Vezni bilen kişi burada «*düşmân*» kelimesini tercih ederdi.

751^b *kalda bir kaç gün tayısı gönli için*

son iki kelime nâşirin bu durumlarda yaptığı gibi *gönli için* veya «*gönli için*» şeklinde yazılmalıdır.

790^b *nidiser eydem kalanın yarın*

diye okuduğu mısra için «veznin bütün nüshalarda yanlış olduğunu» ifade eden not düşmüş. «*ķalanın*» kelimesini «*ķalanını*» diye okusa veyâ Y nüshasındaki «*eyderem takrîr ķalanım yarın*» farkını alsaydı vezin düzelirdi. Hem bu son mısraın neresinde bozukluk var, *takrîr* kelimesinin «*rîr*» hecesindeki zihâfdan başka?

797^b *kim uğrar-ısa virür yad-u biliş*

ikinci kelime ya *uğrarsa* diye okunmalı, ya Q'deki gibi «*...yad biliş*» şeklinde olmalı veyâ anlam bakımından daha doğru olan P nüshası tercih edilmeliydi:

kim uğrar ise virür bî-sağış

917^b *yolunuban ağlarda ol şür-ıla*

diye okuduğu mısırâdaki *ağlarda* kelimesinin ikinci hecesinde zihâf olduğunu söylüyor. «*ağlarıda ol*» veya ilk heceye imâle vererek «*ağlarda ol*» diye okundukda vezin düzelir.

1031 *vây ol derde kim dermânı olmaya*
andan ol çevre ki pâyânı olmaya

Nâşir notda «*dermânı*» kelimesinin ilk hecesinde zihaf olduğunu belirtmekle yetinmiş, nüsha farklarını göstermemiştir. Bu beyit metnin içine serpiştirilmiş gazellerden birinin matla' beytidir. Kâfiye de «*sûzân, cân, kurban...*» diye devam ediyor. O halde bu beyitte de «*dermân*» kelimesi *pâyân*» diye düzeltilmeliydi. «*Kim*» kelimesi ikinci mısırâdaki gibi «*ki*» şeklinde düzeltilirse vezin düzelir ve «*dermân*» kelimesinin ilk hecesinde zihâf olduğu gibi manasız bir lâfa da lüzum kalmazdı.

1037^b *özi göynüp zâr giryân olmaya*

Nâşir buradaki ikinci kelimeyi gerektiği şekilde «*göynüp*» diye okumayınca vezin bozuluyor. Notda «*zâr*» kelimesinde zihâf olduğunu iddia ediyor.

1078 *solmadı hâşâ sola ol gülistân*

buradaki sonuncu kelime «*gülistân*» diye okunmalıdır ki vezin düzelsin.

1102^a *Varka eydür ne söylersin yâ süvâr*

1306^b *Eydür idi Varıkaya ol gülistân* mısırâ da böyledir.

buradaki «*ne söylersin*», P nüshasında «*ne sorarsın*» şeklinde, Q'de de nâşirin gösterdiği gibi «*ne süvârsın*» değil aynı biçimdedir. Bunlar metne alındığında hem anlam hem vezin düzelir.

1162^a *ağşam oldı at boynın kucakladım*

diye okuyor ve «*boynın*» kelimesinin ilk hecesinde zihâf olduğunu söylüyor. Halbuki ortadaki üç kelime «*old'at boynın*» şeklinde okunsa vezin düzelir.

1188^b *Tanrı anı uçmakdan viribidi.*

diye okuduğu mısırâda «*uçmakdan*» kelimesinin ikinci hecesinde zihaf olduğunu söylüyor. Aksine burada *zihâf* değil *imâle* vardır. Vezne uydurmak için mısırâ

Tanrı'arı uçmâkdan viribidi

şeklinde okumak lâzımdır.

1202^b *kim yüzügi dâyeye virmek gerek
tâ ki Gülşâha irdüre tîzrek*

İkinci mısırâda vezin bozuk. Q'de «irüire» diye yazılmış. Nâşir oradaki «vâv» harfini «dâl» diye okumuştur. Yüzüğü «irdüren» Varka, «irüren» de dâyedir. Burada nâşirin a) metnin yazıldığı harflere b) diline c) veznine hâkim olamayışı bir araya gelerek bu yanlışını ona yaptırmaktadır.

1280^a *Varka vişâle irdi bu kez emînem*

bu bozuk mısırâ yerine P ve Q deki vezin bakımından doğru olan «Varka vaşla irdi bu kez emînem» şekli konulmalıdır.

1286 *Varka her dem şâhuñ ol erlüginini
Söyler idi ol arı dirligini*

Bu beyit yalnız Q'de var. Notda veznin bir hece eksik olduğu iddiâ edilmekde. Halbuki bütün eserdeki vezin hatâsı olmayan beyitlerden biridir.

Veznine göre okuyamadığı her mısırâda rastgele bir kelimenin herhangi bir hecesinde zihâf olduğunu söyleyen nâşir

1392^b *Hîç yokdur ahlâkuña ikrârumuz*

mısırâındaki *yok* kelimesinde zihâf vardır, diyor. Mısırâ şu şekilde yazılmalıdır :

hîç yokdur ahlâkuñ'ikrârumuz

bu takdîrde *ahlâk* kelimesinin «lâ» hecesinde zihâf vardır.

1490^a *dâyeler ol gül-yüze saçdı gül-âb*

mısırâı için veznin bir hece eksik olduğunu söylüyor. Vezin tamdır.

B) METNİ ANLAMAMAKDAN İLERİ GELEN YANLIŞLAR :

41 *görmedi Gülşâh bir dem Varkayı
Varka ister ağlar ol tolu ayı*

Bu beytin tercemesinde «görmedi» ve «ağlar, ister» fiillerinin fâili olarak Gülşâh'ı almıştır. Halbuki burada her ikisinin yek diğerine karşı durumları anlatılmaktadır : «Gülşâh Varkayı bir dem görmedi, Varka (ise) ağlayıp o dolun ayı ister(di).»

105^a *Didi yâ Gülşâh ezdürdüñ beni
Varka 'ışkı kıldı âşüfte seni*

beyitinde «ezdürdüñ» okuyup «you have crushed» diye terceme ettiği kelime «azdurdüñ» diye okunmalı ve «öfkelenlendirdin, aykırı işler işlemeye zorladın» anlamında çevrilmelidir.

109 *sen ne lâıyksın kişiye ya baña
âdemâler lâıyık olur döşüñe*

diye okuduğu beyitin kâfiye kelimeleri «bege-döşege» olmalıdır. «sen ne kişiye ne de bege layıksın; ancak insan olan döşege layıktır» demek olur. 107. beyitte Benî Amr Gülşâh'a «seni bu çadırın direğine bağlayayım, çırılçıplak eyleyip kamçı vurayım» diyor. Sonra da onu katır sürücülerine vermekle tehdit ediyor. Beytin nâşirin okuduğu şekliyle hiç bir anlamı yoktur.

159 *bu gece şöyle kim uğurluk kıla
iletünüz Gülşâhı erlük ile*

Bu beyti «carry away(win) Gülşah in a manly fashion as (you behaved) last night in a thief's fashion» diye terceme etmiştir. Benî Amr, Varka ve Gülşâh'ı gece kaçmaları üzerine tâkib eder. Babaları Hilâl ve Hümâm aralarında iki sevgilinin de bulunduğu oniki bin atlı ile ona karşı çıkarlar. Benî Amr atını meydana doğru sürerek «Varka hani? (nerede?)» diye seslenir ve arkasından yukardaki beyitle devam eder: «Bu gece o hırsızlıkla Gülşah'ı aldı, götürdü; siz er gibi (yani doğrulukla) geri gönderiniz». Nâşir vak'ayı tâkib etmemiştir.

176 *sürdü meydâna atını ol zamân
karşu durdı ol Benî 'Amr hemân*

P nüshasında son iki kelime için 'Amra revân Q'de ise 'Amr revân farkları var. Nâşir P nüshasını tercih etmeliydi, çünkü «revân» kelimesi «hemen, derhal, ânında» anlamlarına gelir. Amr ortada teke tek döğüşde Gülşâh'ı esir etmiştir. Varka meydana atılmak ister fakat babası bırakmaz: «O zaman atını meydana sürdü ve Benî Amr'ın derhal karşına durdu..» Beyit bu şekliyle hem vak'anın akışına, hem de doğru nüshaya uymuş olur.

267 *Varka çün göze ırgürdi tuyn
eydür imdi bu çeriye bir depin*

«tuyn» diye okuduğu kelime *topın* olmalıdır. Kaldı ki kâfiye «p» harfi-ne dayanmaktadır. Ertaylan, Varka ve Gülşah neşrinde «*topunu göge*

erdirmek» deyimini de açıklamıştır. O kelime hiç değilse «*tuymn*» değil «*toymn*» şeklinde okunur. Nâşir «*toy*» kelimesinden haberdar değil gibidir.

271^b *kim yavuzluk işler ise yerine*

buradaki «*yerinmek*» fiilini «to be rebuked» diye karşılıyor. Bence mâ-nâya «to regret», «to be sorry» karşılıkları daha uygundur.

305 *'arza kıldum hâlîmi bu nâmede
kim nice 'âşık olup düşdüm oda*

bu beyiti «I presented my case in this letter, that being so in love, I have fallen in to fine (of disaster)» şeklinde çeviren nâşir buradaki «*nice*» kelimesinin fonksiyonunu ihmal etmiştir: «Bu mektubda hâlîmi, yâni nasıl âşık olup aşk ızdırâbının ateşine düştüğümü bildirdim.»

316 *çünkü Gülsâh işidüp zârî kılar
pes ne kıla tenüñ cândan ayrılır*

ikinci mısırâdaki «*tenüñ*» kelimesinin vezni bozduğunun farkında olmayan nâşir, gramer bakımından beyitin anlamını bozduğunu da görememiştir. Giriş kısmında akkuzatif ekinin bâzan hemzeyle belirtildiğini bâzan hiç gösterilmediğini söylüyor (s. 18). Bu yalnız akkuzatife göre olan bir husûs değildir. Bâzan *i* sesleri de hareke ile gösterilebilir. Burada da aynı durum vardır. O yüzden ikinci mısırâ «*pes ne kıla ten ki cândan ayrılır*» diye okumak ve meselâ «what else could the body do when it separated from the soul?» şeklinde çevirmek gerekir.

334^b *i kokusu renkli râyîham benim*

«*râyîha*» kelimesi zaten «*koku*» demektir. Yusuf-ı Meddâh herhalde «*atlı suvâri*» demek gibi bir tuhaflık yapmaz. Bu mısırâ metin içindeki gazellerden birinin kâfiye mısırâdır. Kâfiye ise «*mestânum, bustânum...*» diye gelmektedir. Binâenaleyh burada da «*reyhânum*» olmalıdır. Nitekim Q nüshasında da böyledir. Buna bir dikkatsizlik mahsûlü demek mümkün değildir, çünkü nâşir «*râyîham*» şekline göre terceme etmiştir. Hem de anlamı zorlayarak.

322^b *tîz gelemisin girü sen i 'aceb*

mısırândaki «*i 'aceb*» i «o most marvelous me?» diye

339^a *Nideyin ayruk görem mi i 'aceb*

mısırândaki aynı ifadeyi «I wonder» diye terceme ediyor. Burada elbêt-

te ki «I wonder» doğrudur. Nitekim 369^a daki «i 'aceb» i doğru çevirmiştir. Nâşirin beyitin anlamını iyi kavrayamadığı anlaşılıyor.

344 *serptiler ol tâze gül yüze gülâb*
'aklı geldi Varka şi'rine cevâb

«They sprinkled rose water on that fresh rose face. A response to Varka's poem came to her mind» diye bu beyiti çeviren nâşir, vak'ayı tâkîb etmediği için anlamı kaybetmiş, kendini zorlayarak anlam uydurmuştur. Varka vedâ ederken bir şiir okur gider. Gülşâh kendini kaybedip yere düşer. Yüzüne gülsuyu seperler, ayılır ve o şiire cevab verir. İkinci mısraî hiç değilse «When she became conscious responded Varka's poem» diye çevirmeliydi. Türkçede «aklı geldi» demek «kendine geldi, ayıldı» demektir. Nâşir bunu «aklına geldi» yâni «hatırladı» anlamında bile anlamamıştır. Bu husûs da nâşirin türkçeye henüz lâyıkıyla vâkıf olmadığını göstermektedir.

355 *çün Yemen e'râfına göneldi ol*
ağlayu zârî kılup geberdi ol

İkinci mısraîda «geberdi» diye okuduğu kelime «giderdi olmalıdır. Belli ki müstensih Fuzûlî'nin «bir nokta sukûtiyle gözü kör eyler» dediklerindedir. Nâşir müstensihlerin ne gibi hatâlar yapabileceğini herhalde bilmemektedir.

362^a *şimdi altmış beg Selim Şâh-ı Yemen*

Nâşir diğer nüshalardan P ve Y'de bu biñ kelimesini «beg» diye okumuştur. «beg» kelimesinin «big» gibi de yazıldığından haberdar değildir. Bu yazılış «biñ» diye okumaya müsâiddir. Tercemede ise «Now sixty thousand (people and) Selimşah of Yemen..» diyerek «biñ» okuyuşuna göre anlamı zorlamaya kalkışı anlaşılır şey değildir.

364 *ol halâyık buñalmışdur varayın*
şehri almağa durur bugün yarın

diye okuduğu beyitin ilk mısraîını

ol halâyık bügelmişdür varın

diye okuması lâzımdır. Anlamı da «O insanlar (Anter'in ordusu) hepsini muhasara etmiştir.» şeklindedir. Çünkü: Varka, Gülşâh için kendinden istenen kalını almak üzere Yemen'e giderken oradan gelen bir kâfileye rastlar. Onlardan Yemenin ahvâlini sorar. Adamlar Melik (361^b deki gibi Melek değil) Anter'in şehri kuşattığını söyler ve yukarıdaki

beyitle bitirirler. «*varayın*» diye okuyor nâsir. Kim varacak? düşünmüyor. Çünkü hikâyenin akışını tâkib etmemiştir.

511 *getürürler şâh ile altmış begi*
dügmek için dikdiler bir diregi

İkinci mısırâdaki «*dügmek*» kelimesini nâsir «*degmek(?)*» diye okuyor ve mısırâı şöyle terceme ediyor: «They set up poles in order to hit (the target of the king and nobles who are to be bound to the poles)». Bir tek mısırâ için bu kadar çok lâf sokuşturmaya ne lüzum var? «*dügmek*» fiili «*bağlamak*» demektir. Mısırâ şöyle terceme edilebilirdi: «They set up a pole in order to bind them».

546 *Varkanın bekler kafâsın beş yüz er*
beglerinden 'Anterün ol şir-i ner

547 *bir kaçın öldürdi yetti 'Antere*
dutdı berk bağladı iltür leşkere

548 *at yuların boynına dakd'ol zamân*
virde kullar eline iltür keşân

Nâsir yukarıdaki beyitlerde ilk ve sonuncu beyitleri anlamamış, yanlış terceme etmiştir. Her üçünün tercemesini birden buraya aktarıyorum: «Five hundred men are on guard at Varka's rear, as compared to Anter's begs they were like male lions./He kills a few. He reached Anter. He caught him, bound(him), led(him) off to the army. Then he put the horse's halter on (Anter's) neck (to indicate he must be hanged). He gave (him) over servants; they led (him) off; dragging him.»

538. beyitte belirttiğim gibi, Varka'nın arkasında beşyüz er vardır. 547. beyitten de anlaşıldığı üzere, Varka merkeze hücum eder. Yukarıdaki üç beyit de biraz Türkçe bilen her insanın anlayacağı kadar basittir. «O erkek arslan (Varka) beğlerinden bir kaçını öldürüp Anter'e erişti» denmektedir. Bu işi tek başına yapıyor. «Tutdu onu sıkıca bağladı ve askerine getirdi. O zaman (yâni bağladığında) at yularını boynuna takıp kulların eline verdi, onlar da çekerek vezîrin yanına götürdüler..» diye devam etmektedir. «*Asmak için*» anlamı nereden çıkıyor? Nâsir 546. beyiti anlamamış, sonra çok zaman yaptığı gibi uydurup gitmiştir.

623^a *hâr u hâşâk örtübeni döndiler*

Bu mısırâı «Anter having covered it with thorns and straw, they returned» diye terceme ediyor. Hendeğin üstünü örtüyorlar ki düşmanlar fark

etmeden üstüne basıp içine düşsünler. Dikenin üstüne kim basar? Nâşir «thorns and straw» yerine «rubbish, sweeping» demeliydi.

637^a *gülbeng urdı ata oturdı gerü*

Nâşirin esas nüsha olarak aldığı Q'de «gülbeng» yerine «günbed» farkı var. Farsçâda «günbed zeden» (veya «kerden») diye bir deyim vardır, *to leap* anlamına geliyor. Mısırâ «sıçradı ata oturdı sonra» diye çevrilir. Nâşir girişde (s. 19) farsça deyimlerin olduğu gibi veya değiştirilerek alındığını söylüyor ki, bu da şâirin değiştirerek aldığı deyimlerden biridir.

669^a *yâ nigârîn uşbu dün bu çerh-i dün*

mısırâındaki «çerh-i dün» terkîbini nâşir «these lovely heavenly spheres» diye çevirmiştir. «this mean, despicable, treacherous...» demeliydi.

777^b *hüsn içinde belki bin incedür ol*

Vezni bozuk olan bu mısırâ «...in beauty she is a thousand delicate pearls» diye terceme etmiştir. Bir kişinin bin zarif inci olamayacağını bundaki mantıksızlığın farkında değildir nâşir. «...belki bin ancadur ol» diye okuması ve «belki bin o kadarı (bin kız) değerindedir o» diye anlaması lâzımdı. «İnce» nasıl 'inci diye mânâlandırılabilir?

933 *'âciz oldu diyesi yok kim dına*

mısırâındaki «diyesi yok kim dına» yı «she had nothing to say» diye çeviriyor. Buradaki *dına* kelimesini (*tına*: diye, aldırış ede) diye anlamak ve «kimsesi yok ki dinlesin, aldırış etsin» diye çevirmek lâzımdır.

957 *ben niderem cümle 'âlem mülkini
ger anuñ olmaz ise tâc u külâh*

beytinin 2. mısırâ Q'de «ger anuñ'olmaz ise...» şeklindedir. Ve doğrudur. Fakat nâşir tercih ettiği şekli «eğer Varka tacı ve kiralık alameti olmazsa...» diye çevirmiştir. Bu anlamın «eğer Varka kiral olmazsa ben onu ne yapayım» demeğe geldiğinin ve bunun hikâyenin akışı içinde hiç bir anlam ifâde etmediğinin nâşir farkında değildir. Halbuki işin aslı şu: Gülşâh'ı Melik Muhsin'e vermektedirler. Güvendiği bir câriyesine Varka'nın kendisinde emânet olan yüzüğünü verir ve Varka'ya iletmesini söyler. Bu arada kendi hâlini de bir gazelle ifâde eder. Gazel içindeki bu beyitte «eğer tac ve taht (yâni pâdişâh karısı olmak) onunla (yâni Varka ile) olmazsa ben dünyâ malını ne yapayım?» diyor.

1010 *didiler yâ Varğa sen yüz biñ yaşa*
'ömrine toymadı ol görklü paşa

diye okuduğu beyitteki «paşa» kelimesi «beşe» olacaktır. «beşe» kelimesi «emir, başkan, ileri gelen adam, ağabey» anlamlarındadır. Burada bir de «soylu insan, kadın» anlamı vardır. Q'de de «beşe» şeklindedir.

1036^a *'ışk sultânîdür ögüt virmeñ aña*

mısrâmı «love is a Sultan, do not give advice to him» diye çeviriyor. Bu anlamın karşılığı olan vezin yönünden doğru mısra P ve Y nüshalarında, o da fark olarak dipnotlarındadır:

1114 *'ışk sultândur ögüt virmeñ aña*
düşdi öldi çıkdı ok arkasına
bir dañi gelür anun arkasına

Varkanın karşısına çıkanlar, aşağıdaki beyitlerde de belirtildiği gibi, kırk harâmîlerdir. Karşısına çıkanı öldürünce arkasından biri daha gelir. 2. mısra bu keyfiyeti belirtmektedir. Nâşir bu beyiti «The enemy fell, died; another one comes into his back (passing thorough the chest out-») diye çevirerek anlaşılmaz şekilde bir anlam uydurmaktadır. Bu beyitin devâmı :

1155 *kolı kanlı şîr-merd kim ol durur*
bir dañi gelür anı hem öldürür

«who is blood-thirsty, lion-like man, another one comes; it kills him too» şeklinde anlamsız karmakarışık bir tercemedir. Aslı şöyledir: «Kolu kanlı aslan gibi olan o kimsedir ki, biri daha gelince onu da öldürür»

1118 *hamle kıldı çağırup cümle bular*
tîğ ile Varğa buları hoş bular

diye okuyor. 2. mısra için «A week line; P as the same...» diyor. Mısra «week» falan değil. O mısradaki «bular» kelimesini «böler» diye okumayan nâşir zorla bir terceme yapıyor: «Varka welcomes them with his sword». Doğrusu, doğru okununca şöyle olabilir: «Varka cuts them through with his sword»

1140^b *yüzine 'aynüşşems nûrı gülâm*

diye okuduğu mısra da vezin bozukluğunu arasına yaptığı gibi bildirmiştir. «'aynu's-şems» için «ay u eş-şems: perhaps a corruption for 'aynuş-şems, a kind of precious stone» diyor. Farklarda ise P'de «ay u güneş»

ve Y'de «ay güneş» var. P'deki fark hem anlam, hem vezin bakımından doğru olanıdır. Metin buna göre düzeltilmeliydi.

1147 *didi cerrâhı okuñ gelsün didi*
tâ ki hüşk-bend ide ol yigidi

İkinci mısırâdaki «hüşkbend» kelimesini nereden aldığı belli değildir. Q'de «hüşmend» farkı var ki uygundur. Çünkü aşağıki beyitte yüzüne gül suyu saçtıkları ve ayılıp kendine geldiği söylenmektedir.

1220 *yüzügi ilet sen aña degin*
ol bu yüzügi görinceye degin

Nâşirin vezne, kâfiyeye ve eserin diline vukufsuzluğu bu beyitte açıkça ortaya çıkmaktadır. Dip notunda ilk mısırâ için «The metter is short in Q, P. The beyt is obscure» diyor. Şöyle terceme etmiş: «You take this ring, go to her until she sees this ring». İkinci mısırâ için Y'de şu fark var. «Hôd bilir yüzügi göricegin». Nâşir ilk mısırâ da doğru okusaydı beyit şöyle olurdu :

Yüzügi ilet sin aña degin
Ol bilir bu yüzügi göricegin

vezin düzelir, anlam da belli olurdu: «You must take the ring to her, when she sees she recognizes it».

1255^a *ol irem bâğı gülün çün bildi*

diye naklettiği öyle mânâlandırıldığı sonuncu kelime Q'de «yiyledi» şeklindedir. Anlamı da «kokladı».

1274 *yidiler götürdüler ni'metleri*
içdiler şerbeti dükettiler sâkîleri

Nâşir herhalde *yenen* (yâni bitirilen, tüketilen) nimetlerin nasıl götürüleceği üzerinde düşünmediği gibi, sâkîlerin vazifesinin içmek değil içenlere içki dağıtmak olduğunu hatırlamamaktadır. Q'de «dükettidiler» kelimesi «vü gitdiler» şeklindedir. Diğer nüshaların farkları verilmediğine göre, ikinci mısırâm vezni bozuk olmakla beraber beyit şöyle okunmalıdır :

yaydılar getirdiler ni'metleri
içdiler şerbeti vü gitdiler sâkîleri

Mânâsı da: «yiycekleri getirip sofraya üstüne yaydılar. Sâkîler (içkiyi dağıtıdıktan ve) herkes içdikden (sonra) gitdiler».

1333^a *şofra geldi dökdi h'ân sâlâr-ı h'ân*

mısrâı «şofra geldi dökdi h'ân-sâlâr h'ân» olacaktır. «h'ân-sâlâr» diye bir kelimededen nâşir haberdar değildir.

1353 *dir yahûñuz sen misin hayrân u zâr*

mısrâını terceme ederken cümlenin fâili olarak Gülşâh'ı gösteriyor. Halbuki Varka'dır.

1357 *ğvrre olmağıl beşerdür âdemî
ber-ķarâra Tañrıdur yokdur kemi*

diye okuyup terceme etmiştir ki yanlıştır. «beşerdür âdemî» demek «atlı, süvâridir» demek gibidir. Varka, Melik Muhsin'in kendisine iyilik ettiğini, onu aldatamayacağını söylüyor. Beytin doğrusu şudur :

*ğvrre olmağıl be-şerdür âdemî
bir ķarâra Tañrıdur yokdur kemi*

mânâsı da şu: «kendini aldatma, insanoğlı fenalığa meyyâldir, bir karara olan Tanrı'dır, onun eksigi yokdur (çünkü o eksik sıfatlardan münezzehtir)». Nitekim aşağıdaki beyitte de bu mânâ devâm etmektedir.

1406 *şimdi şeh ne assı elüm tutduğı
çünkü ben oldum yetîm ü pâymâl*

Bu beytin ilk mısrâındaki «elüm» kelimesini nâşir «elim» diye okuyor. Ve şöyle terceme ediyor: «Now, Şâh, what is the use of his (Hilal's) mourning...» Vak'ayı tâkîb etmediğı ve beyitteki ana kelimeyi yanlış okuduğı için nâşir anlamı karmakarışık etmiştir. Hâdise şudur: Şâh (Melik Muhsin) Varkaya «gitme» diye ısrâr ettiği halde o gitmek ister. Ayrılırken Gülşâh'a bir gazel okur. Anne ve babasının onu Melik Muhsin'e verdiklerini, paraya kandıklarını, kendisine verdikleri sözü tutmadıklarını söyler ve yukarıdaki beyiti okur. «Şâhın (Melik Muhsinin) bana el uzatmasının yararı kalmadı artık ben yetim ve perişân oldum». Hitâb Gülşâh'adır. Şâh ve Hilâl ile ne ilgisi var?

1424^b *kim görünmez yârından oldu eser*

Bu mısrâ için not düşmüş: «The Koyunoğlı MS appears to have a *he* or *h* written above *yârından* and *mîm* above *oldı*». Sonra «yârından» kelimesinin «rın» hecesinde zihâf olduğunu söylüyor. Türkçe yazmalarla meşgul olan hemen hemen herkesin bildiğı gibi kelimelerin üzerinde *mîm* harfi «mukaddem (önce)» ve *h* harfi (*h* değil) «muahhar (sonra)»

demek olurlar ki üstünde buldukları kelimenin veya başında buldukları cümle ve mısraların yerini belirtirler. Bunlara «*mukâbele tashîhi*» denilir. Böyle bir eseri hazırlamaya kalkışan nâşirin bunları ve zihâfı da öğrenmesi gerekirdi. Mısra o işaretlere göre düzeltilip «*kim görünmez oldu yârından eser*» olacaktır. Böyle bir mukâbele tashîhi 558 de vardır.

1443 *günde biñ ölince bir kez öleyin
bir yine ol biñ olupdur intizâr*

Bu şekilde okuduğu ikinci mısradan uydurma bir mânâ çıkarmışdır nâşir. Mısraı yanlış okumuştur. Doğrusu «*birine ol biñ olupdur intizâr*» şeklindedir ve beyitin anlamı şudur: «Günde bin kez ölinceye kadar (ölmekdensê) bir kez öleyim. Bir ölümün birine mukâbil beklemek bin ölüm karşılığındadır».

1466 *doymadı 'ışkına ol ma'sûkınıñ*

diye okuyup terceme ettiği mısraın ilk kelimesi «*döymedi*» olacaktır. Anlamı «*tahammül edemedi; dayanamadı*»dır. Nedense bu kelime üzerinde pek çok insan aynı hatâyı yapagelmıştır :

1534 *cism-i nâzûk tîz hançer bi-emân
kıldı Varka 'ışkına teslim-i cân*

beyitinde ilk terkîb «*cism nâzûk*» olacaktır. Terceme de yanlıştır. «(Her) delicate body-(that) merciless sharp dagger delivered up her soul for the love of Varka». Nâşir sanırım ki yukarıdaki beyitle bu beyiti karıştırmıştır. Anlam şudur: (Her) body is delicate (and soft), the sharp dagger is merciless; so she have delivered her soul for the love of Varka»

1564^b *şâh buyurdu matbahlar aş urur*

Q'de 3. kelime «*matbahiler*» şeklindedir ki «aşçılar» demektir. Nâşir «there is a zihâf in the first syllable of *matbahlar*» diyerek zihâf icâd etmiş ama, mutfakların değil mutfakdakilerin yemek pişirebileceğini aklına getirmemiştir.

1602^a *senlügündür kim hicâb olmuş saña*

Bu mısra Q'de *senlügün gider...* şeklinde başlamaktadır ki doğrusu da budur.

1611 *yedi yüz yetmiş yıldıdır bu dem
kim bunun târîhine vurdum kadem*

beyitini «In the year seven hundred seventy, it is that I started in this date» diye çeviriyor. Bu beyit 1614 beyitlik eserin 1611. beyitidir. «Kadem nihâden» deyiminin tercemesi olan «kadem urmak» ı «bitirdim» (I completed) diye çevirmek daha doğru olur sanıyorum.

Bâzı kelimelerin bilinen ve alışılan şekildeki telâffuzlarını bozmuştur. Öyle anlaşılıyor ki nâşir Türkçe sözlüklere başvurmak zahmetinden kaçınmıştır :

90^a «kerrenây» kelimesini «karranây» diye okumak;

93^a «çâderin» (veya çadırın) kelimesini «çâdurın» ve «ınâb» kelimesini «tenâb» okumak;

250^a «şalâh» kelimesini «şelâh» okumak;

210^a «resm ile» kelimesini «resimle» okumak;

335^a «vaşlı» kelimesini «vaşıl» okumak;

408^b «ni» kelimesini «ney» okumak;

667^a «mâh-rûy-ı Çîn» terkibini «mâh-rû-i Çîn» okumak»

672^b «bî-naşîb» kelimesini «bî-neşîb» okumak»

677^a «âhire» kelimesini «âhre» ve «hatm» kelimesini «hâtem» okumak;

903^a «koyalum» kelimesini «kıyalum» okumak ve öyle mânâlandırılmak;

906^a «toygulu» kelimesini «tıygulu» okumak;

1030^a «göynür» kelimesini «göyner» okumak;

1086^a «uşda» kelimesini «uş-da» okumak;

1092^a «müselmân» kelimesini «müslümân» okumak ve ilk hecede zihâf olduğunu söylemek;

1095^a «şermsâr» kelimesini «şarmsâr» okumak;

1129^b ve 1438^b «merğzâr» kelimesini «mürğzar» okumak;

1316^b «mürtede» kelimesini «murtedde» okumak, ikinci hecesinde zihâf aramak, türkçede bir çok şeddeli hecenin şeddesiz okunabileceğini bilmemek;

- 1341^b «*fürkat*» kelimesini «*firkat*» okumak;
 1354^a «*Melikden*» kelimesini «*mâlikden*» okumak;
 1394^a ve 1395^b «*niçe*» kelimesini «*nice*» okumak;
 1402^a «*hûri-cemâl*» terkîbini «*hûr-ı cemâl*» okumak;
 1495^a «*yuvalanur*» kelimesini «*yuvalanur*» okumak;
 1505^a «*bedîd*» kelimesini «*pedîd*» okumak;

bu türden ihmâllerin misâlleridir. Bunlar dışında vezin icâb ettirdikçe «*gevher*» kelimesinin aynı zamanda *güher*; «*gülistân*» kelimesinin aynı zamanda «*gülsitân*» okunabileceğinin farkında değildir.

İmlâda bir başıbozukluk vardır. Fiil eklerini, edatları v.s. gâh bitişik, gâh ayrı yazıyor: 304^a daki «*dayu-sına*» ve 310^a daki «*ıyısından*» örneğinde görüldüğü üzere; 356^b deki *kıhırısâ* ve 957^b deki *olmaz-ısa* örneğinde görüldüğü gibi; 917^a da ki *zôr-ıla* ve 1013^b deki *yaşıla* örneğindeki gibi; 356^b deki *kıhır-ıdı* ve 1129^a daki *varıdı* örneğinde olduğu gibi.

Mürekkebat sıfat ve isimleri iki ayrı kelime gibi yazıyor. Meselâ: 586^a da «*çâbük-süvâr*»ı «*çâbük süvâr*», 1376^a da *şâhib-cemâl*'i «*şâhib cemâl*», 1391^b de «*pâk-î'tikâd*»ı «*pâk î'tikâd*», 1544^a da «*pâkîze-dîn*»i «*pâkîze dîn*» şeklinde yazmış. İşin acı yönü bunları bâzan iki ayrı kelime gibi telakkî ve terceme etmiştir.

Yukarıda sıraladığım örneklerden nâşirin bize nasıl bir eser takdîm ettiği anlaşılmalıdır sanırım. Bizzat asıl nüsha diye alıp faksimilesini verdiği Koyunoğlu nüshasının okunuşunda yapılan yanlışlar, metni tıranskripsiyon harflerine çevirirken gösterilen ihmaller karşısında, nâşirin diğer dört nüshayı lâıkiyle incelemiş olduğu kanâatine varamadım. Bu sebeple dipnotlarının bütün nüsha farklarını belirttiğine ve gösterilenlerin de eksiksiz olarak nakledildiğine inanamadım. Bence nâşir Paris (P) nüshasını esas alarak metni tesbit etmeli, diğer dört nüsha ile karşılaştırarak açık yanlışları düzeltmeli ve eksikleri tamamlamalı idi. Bunu yine de yapabilir. Eserin önsöz ve girişte belirtilen önemi böyle bir gayrete lâıktır.